

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A VÁNDORCIGÁNYOK LETELEPÍTÉSE, ÉPÍTKEZÉSE A 18. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL A 20. SZÁZAD KÖZEPÉIG

BANA JÓZSEF

A legkorábbi adat a győri cigányokról egy 1650. június 18-i keltezésű anyakönyvi bejegyzés. Ekkor kötött házasságot Berki István cigány és Czigány Ilona, a tanúk Dersfi István vajda és Horvát György voltak.¹ A Győr városi közgyűlés 1686-os jegyzőkönyvében található a cigányok magyar nyelvű esküje (1. kép).² A 18. században lefelől a cigányok indiai eredetére Vályi István református pap mutatott rá, aki a győri cigányokkal való elbeszélgetések során bizonyosodott meg erről. A felismeréséről szóló tudósítás egy 1776-os bécsi hivatalos lapban jelent meg.³

A legátfogóbb képet egy 1746-os aktacsomóból nyerhetjük, amely kizárólag csak a győri cigányokkal foglalkozik. Győr városa a szabad királyi kiváltságok elnyerése után hozzáfogott a várfalon kívül levő sátrakban és kunyhókban lakozó cigányok megrendszabályozásához. Tizenegy pontból álló rendszabályt alkottak meg, ennek kétféle változata található az aktacsomóban. Mindegyik tartalmaz utólagos belejavításokat és a két szöveg között kisebb eltérések vannak, így például az adózás mértéket illetően. Különbséget tettek az adó alá vont cigányok között. Voltak a város határában lakó cigányok és az úgynevezett külső cigányok, ide tartoztak a tóköziek, a pusztaiak és a szigetköziek. Az adót sátranként, kunyhónként kellett megfizetni. Ezt minden esztendőben az úrnapi vásár után kellett leróni. A „Nemes Város Kapitánya” szintén részesült az adóból. Az adózók név szerinti felsorolásából kiderül, hány sátor, illetve kunyhó volt a győri határban. A lista élén a tisztségviselők állnak „*Horváth Istók Fővajda, Kantó Péter Vicevajda, Lévai Ferkó Bíró*” és velük együtt összesen 23 név. A lista legvégén Rigó Gyurka és Rigó Istók neve mellett zárójelben ez áll: „*ezeknek nints kunyhójók, az Pusztai Majorok között volt eddig lakások*”. Az adót tartalmazó rovatban látható, hogy ők

1. Belvárosi Plébániahivatal házassági anyakönyve I. kötet 1650.

2. Győr városi közgyűlési jegyzőkönyve 1686. 424 p.

3. VEKERDI József 1974.

Juramentum Zingarorum
 230. *sz.* ysdem imponi solitum.

En Csikűsom a cellyes Sz. Maronjágh hatalmas egy bizony Istenné, ki Atya, Fiú, és Sz. Lélek, ki teremette mennyet, földet, tengert és minden beme lévő Csúró és máho állatokát, hogy ezen dologban, melyben engemet kérsz, én semmi sem tudok, vagy hallottam. És ha tudok, láttam vagy hallottam, az föld alá kullerogok és meg emélek Isten, melly föld Coré, Datán és Abirán meg emélszette. És ha tudok valamit, láttam vagy hallottam, az kőfűg, vér ség, és az hitelen gutta üllőn meg, és hirrelen halállal hallak meg, s mind reofomben s lakkemben el vesztek, marhamban kár vallyak, és Ioha Abraham kebelében ne érhessem. És ha láttam, tudok, vagy hallottam valamit, a földre szenyredgyen nyomában, hanem ki vellen, valamint Jónást a Bet hal ki verette völe nyomában. És ha tudok, láttam vagy hallottam valamit azon vologban, az Mózes Törvénye ki Sinaj hegyen ki adattatott engemet el törüllyön, és minden kád, mely a Mózes Törvényében be irattatott engemet meg sententiáson. És ha láttam, tudok, vagy hallottam valamit azon vologban, akkor legyén Szerencsem, mikor az teó virágrak. És ha ezen elhűvétem nem igaz, Isten engemet mindgrát el veszessen, és se a Nap, se az Hó, se az Csillagok nékem ne koldgallyanak. Men engemet úgy legélljen, és a Boldogfogó Sz. Szűz Maria, úgy a Sz. Evangelium.

Formula Juramenti Zingarorum.

Ikküszöm az E'ő Istennek, Isten, Fiú, Szent Lélek, Jellező S. Há-
 romságó Egy Isten, Gol'ogy Áb'benyá, és Istennek minden ben-
 tének, Jogy igazán megmondóm, Da loptam, avagy Da tudom, ki lopta:
 Da elragadom, a Pap, a Kócs, a Törlőgöcs, veám ne szolgálganak,
 a Török a testemre bé ne vegye, hanem ki vesse, a szemem világa ki
 bávalgyon, mint ebből a Török szől ki száradott, a melyen a lábom
 ragyon, és semmi bencentsem ne legyen Isten úgy sepe'lyen.

2. kép. A cigányok esküje 1746-ból.

ketten nem fizettek adót. Akkor viszont felmerülhet a kérdés, mit keresnek a listán, hiszen azon nem szerepelnek az asszonyok, gyerekek és öregek sem. Valószínűleg a lista elkészítésének időpontjában kerülhettek a győri határba. Bár adót nem fizettek, a listára felkerülés nem lehetett a véletlen műve, hiszen aki elmulasztotta befizetni az adóját, azt kiűzték a határból, kapott száz pálca botütést és törölték a listáról.

Tehát a győri határban összesen 21 kunyhó, illetve sátor állt, a külső cigányoknál pedig tíz. Ez összesen 31 kunyhó. Horváth István (Istók) cigányvajda kétoldalas kinevezési okmányában, amely ugyanebben az aktacsomóban található, van egy utalás arra, hogy a vajda és cigányai régóta itt tartózkodtak. Részlet az okiratból: „Tekinvén azonban ezen Levelünket mutató Horváth István Czigánynak mind Birosághban, mind ugyan Vajdasághban Harminczesztendőket megh közelítő Szolgálatyát, s-mind ez ideigh dicséresen folytatott Vajdasághbéli hivatalyának viselését és előttünk továbbra is a végre tett alázatos Instantiáját, mivel e'ötet egyéb aránt is arra elégségesnek, és alkalmazosnak ismerjük, azon Vajdaság Tisztsegre és hivatalra ujobban továbbra is neveztük, rendeltük, és abban megh erősítettük, sött nevezzük, rendeljük, és meg örösityük ezen Levelünknek erejével.” – további idézet az okirat befejezése – „Mind ezeknek nagyobb erősség'hére adjuk emlegetett Horváth Istvánnak ezen Füg'gő Pöcsétes házi Decretalis Levelünket, Györött az Tanács Házbúl Szent Iván Havának első Napján ezer Hétszáz Negyven

Hatodik Esztendőben Az Szabad s-Királyi Nemes Győr Városának Birája, és Tanácsai."

Az aktacsomó tartalmazza a cigányok esküjét is. Az eskü szövege: „Formula Juramenti Zingarorum. Esküszöm az Élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szent Lélek, Tellyes szent Háromsággh Egy Isten, Bóldog Asszonyra. És Istennek minden Szenteire, hogy igazán megh mondom, ha loptam, avagy ha tudom, ki lopta: ha el tagadom, a Nap a Hold, a Tsillagok, reám ne szolgállyanak, a föld a testemet bé ne vegye, hanem ki vesse, a Szemem világa kiszáradjon, mint a ló fejből ki száradott a melyen a lábom vagyok, és semmi szerentsém ne légyen Isten úgy segéllyen” (2. kép).

Eltérően más hivatalbéli eskütől, ez a cigány eskü praktikus mindennapi használatra készült. Ha vulgárisan lehetne megfogalmazni a lényegét, röviden így szólna: „Esküszöm, hogy nem loptam!” Az eskü elmondására a győri vásárokon került sor. Erre utal a rendszabály hatodik pontjának második fele: „Az Vajdák Biróval együtt minden Vásár után tartoznak hiteket le tenni, hogy mindeneket elő kérnek, az egész Seregtől hitek szerént, és leg kissebet el nem tagadnak”.⁴

Ötven évvel később, pontosan 1789-ben készült el egy német nyelvű városi térkép, melynek egyetlen ábrája az újváros határában lakó cigányok. A térképen magyar feliratokat akkor alkalmazták, amikor nem volt német megfelelője. Így figyelemre méltó a ma is használt „*czigány lapos*” elnevezés. Az ábrán lévő sátorban ég a tűz, a sátornak dőlő alak egyik kezében ostor, míg a másik kezével a szájában lévő pipát fogja. Az ülő alak kezében valószínűleg kalapács és két tenyerében vasból készült láncot tart. A sátor elé kitevítve az általuk készített szerszámok. Bennük a Győrben jelentős ipari tevékenységet folytató szegkovács (iszkápas) cigányokra ismerhetünk (3. kép).

A Lakatos család letelepítése

A kiegyezést követően 1867. július 9-én a m. kir. belügyminiszter a kőbor-cigányok kérdésének végleges szabályozásáig a következő intézkedést hozta:

„1. hogy az ottani illetőségű *czigányok* lehetőleg a törvényhatóság saját területén hasznos munkával foglalkoztassanak, tisztességes munkássághoz és állandó lakhelyhez szoktassanak, s ezáltal a munkás polgárok száma növeltesék”.

Az általunk vizsgált lókereskedő Lakatos család tevékenységét a múlt század közepétől kísérelhetjük nyomon. Vas megye büntetőtörvényesége arról értesítette a Győr megyei közgyűlést, hogy a Felpéc helységbeli újpolgár,

4. Győr város magánokiratai 350/1746.

3. kép. Az 1789-es győri térkép részlete a cigányok életmódjára utaló információkkal.

Lakatos László 8 szekérral, összesen 53-an, útlevél nélkül kóborolnak a megyében és a lakosságot erőszakos koldulással zaklatják, a Jobbágyi-újfalusi bíró házában a község ládájából pénzt tulajdonítottak el. Harminc évvel később Lakatos Mihályt, számos tagból álló családjával együtt 1876. októberében Moson megyében feltartóztatták és eltoloncolásuk előtt a megyei börtönben szállásolták el őket. A kitoloncolás, a bebörtönzés és a népes család, valamint a lovak élelmezésének tetemes költségeit az illetőségi helynek kellett megtérítenie. Így hosszas levelezés kezdődött a kifizetetlen számlák miatt. Győr városa nem ismerte el a Lakatosék győri illetőségét. Végül Écs község illetőségét állapították meg.

A Lakatos család éppen tisztázatlan illetősége miatt sokszor került bajba: a megye területéről a városba, a városból a megye területére üldözték őket a hatóságok. Az öreg Lakatos Mihály vajda egy ízben így panaszkodott Angyal Armand főkapitánynak:

„Most már nem tudjuk hová hajtsuk fejünket. A' tekintetes főkapitány úr, mikor főbíró volt azt mondta, menjünk Györré, mert oda valók vagyunk, most mint főkapitány meg azt mondja; nincs keresnivalónk Györrött, megyebeliek vagyunk. Hát az isten tudja akkor, hová való a Lakatos család?! Hogy aztán győri illetőségűnek mondták ki az öreget, nem volt nála büszkébb cigány

az ég alatt.”⁵ Az 1893-as országos cigányösszeírás 8936 fő kóborló oláh cigányról tesz említést. Természetesen olyan település nem akadt, aki vándor életmódot folytató cigányok illetőségét önként megadta volna. Az illetőség megadását a belügyminiszter rendelte el. Így az a cigány család, aki egy bizonyos településén éppen ott tartózkodott, megkapta a település illetőségét. Nem kellett tehát öt évig adóznia vagy bizonyítania, hogy évek óta lakója a településnek. Ettől kezdve a csendőrök és a mezőőrök állandóan figyelemmel kísérték mozgásukat. Ha megpróbálták elkóborolni, akkor elfogták és visszaterelték őket. Az illetőség megadása tehát a letelepítés ügyét szolgálta.⁶

A Lakatos család küldöttsége 1893. január 4-én felkereste Győr város polgármesterét. Megkérték gondoskodjon élelmezésükről, mert nincs kerestük, nem tudnak megélni. Zechmeister Károly polgármester szíves figyelmükbe ajánlotta a hókotrás pénzt hozó munkáját. De Lakatosék ezt szerényen visszautasították, mondván nem akarnak olyanra vállalkozni, amihez nem értenek. Ugyanekkor tárgyalták meg dr. Angyal Armand rendőrfőkapitány javaslatát a cigányok letelepítésére vonatkozólag. A cigányok részére ingyen telket és segílyt kért a vályogház megépítéséhez. A városatyák nem fogadták el a javaslatot. Győr város törvényhatósági bizottsága 1892–94 között készítette el „A vándor cigányokkal való elbánásról alkotott szabályrendeletet”, amelyet a közgyűlés 1894. mácius 8-án elfogadott. A belügyminiszter – arra hivatkozva, hogy a cigányügyek országos szabályozása a törvényhozás útján folyamatban van – a szabályrendelet jóváhagyását megtagadta. Hasonló sorsra jutottak a vármegyék és a többi városok cigányokról alkotott szabályrendeletei is. A győri szabályrendelet fő célja a sátoros cigányok letelepítésének elősegítése volt. A várva várt törvény végül is két évtized elmúltával, 1916-ban készült el.

A Lakatos család letelepedését nagyban hátráltatta az öreg vajda erőszakos halála. A szentjánosi vásárra igyekvő karavánt 1893. augusztus 20-án a magyaróvári csendőrőrs őrzárata Horvátkimle és Hegedűpuszta között elterülő országúton feltartóztatta. A kéttagú csendőrjárőr felszólította a cigányokat, hogy forduljanak vissza. Hivatkoztak arra az utasításra, amely megtiltotta a cigányok országos vásár közelébe eresztését. A cigányok azonban nem hajlottak a szóra, civakodás, verekedés tört ki, majd legvégül eldőrdült a puska, amely kioltotta a vajda éltét. A börtön megtelt a Lakatos család tagjaival, a szabadon lévők pedig ismét vándorútra keltek. A kóborlások még kilenc évig tartottak és rendszerint csak a telet töltötték a szabadhegyi határban, a régi veszprémi út környékén. A lelőtt vajda fia, Lakatos Mihály (Lalócs) beadványban fordult Győr város közgyűléséhez.

5. BANA József 1987. 140–142.

6. BANA József 1989. 417–418.

„Tekintetes közgyűlés!

*Alázatosan esedezem, hogy alábbi folyamodásomat kegyes pártfogásába venni méltóztassék. Ugyanis mint a kóborcigányok mintaképe, aki a hazai rendőrségeknek és csendőrségeknek számtalan fontos nyomozást tettem és sok bűnesetet napfényre hoztam, **szakítani akarok a kóbor étellel és a társadalom hasznos tagjává akarok lenni.***

Eme óhajom megvalósításához egy kis házikót akarnék magamnak építeni, azonban pénzem nincsen.

Mély alázattal kérem a tekintetes közgyűlést, miszerint számomra egy kis telket kijelölni és azon nekem egy kis házikót építtetni kegyeskedjék s ennek árát részletfizetések által megfizetni kötelezem magam.

*Alázatos szolgálja Lakatos Mihály
győri születésű és győri lakos.”*

Lakatos kérvényét a város pénzügyi bizottsága is megtárgyalta. Dicsérettel honorálták Lakatos Mihály letelepülési törekvését és javasolták a közgyűlésnek, adjon ingyen telket a vajdának. A letelepülés terve annyira megtetszett a bizottságnak, hogy az egyik tag kijelentette: építés esetén ingyen fuvarral segíyezi Lakatos Mihályt. A törvényhatósági bizottság hangulata ahogy telt, múlt az idő, megváltozott, s 1903. június 30-án az alábbi határozatot hozta a vajda kérvényére:

„Mivel, hogy semmi biztosíték nincs arra, hogy a kérelem teljesítésse esetén folyamodó letelepíthető volna, minthogy továbbá a város a többi szegénysorú polgáraitra való tekintettel nem teljesíti azt, hogy a folyamodót, aki különben is munkaképes ember, a közpénztár terhére lakóházzal lássa el, ennél fogva a közgyűlés a kérelmet a tanács 9811/1902. sz. javaslatához képest egész terjedelmében nem teljesíti, hanem megengedi, hogy folyamodó az iratok mellett fekvő helyszínrajzon piros színnel jelölt városi tulajdont képező területen magának a saját költségén lakóházat építhessen kimondja továbbá a közgyűlés, hogy az esetben, ha folyamodó a lakóházat felépíti s ott letelepedik, az építési telket méltányos áron hajlandó lesz részére átengedni.”

A Lakatos család a megváltozott hangulat miatt elvesztette az esélyt a letelepedésre. A szabadhegyi gazdák 1905 tavaszán panaszt tettek a házaik környékén tanyázó kóborcigányok garázdálkodása ellen. Dr. Angyal Armand rendőrőfkapitány előterjesztést intézett a tanácshoz, hogy helyezték el őket Újvárosba, a volt Rábca mellé, ahol az újvárosi és győrszigeti rendőrőrsök 16 főnyi legénysége eredményesebben nyomon kísérheti tevékenységüket, mint a szabadhegyi őrs 2 rendőre. A tanács az előterjesztést elfogadta és az áthelyezést elrendelte. Természetesen most az újvárosi gazdák tiltakoztak Lakatosék letelepítése ellen. A városi tanács 1907. április 30-án ismét a kóborcigányok ügyével foglalkozott. Macher Sándor és társai újból sürgették Lakatosék Újvárosból való kitelepítését. A tanács a gazdasági bizottságtól kért elhelyezésükre véleményt. Felvetődött, hogy nem lehetne-e a cigányokat ideiglenesen valamelyik üres városi házba elhelyezni. Utasították a rendőrsé-

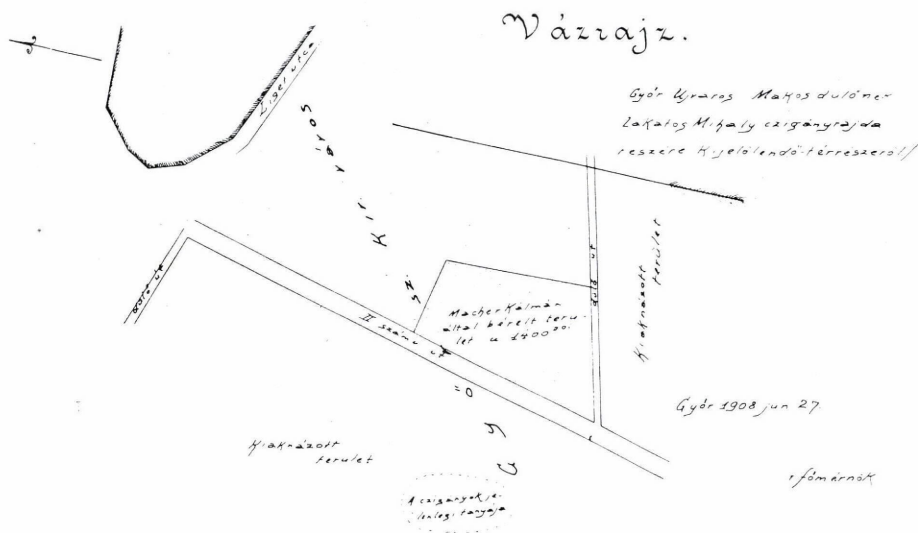

get, hogy a cigányokat fokozottabb mértékben ellenőrizték, a csatangolástól tiltsák el őket, a mezőőrök pedig a határban vigyáznak rájuk. A ló- és baromfitartást a tanács nem tilthatta meg a cigányoknak, mert erre törvényes alap nem volt. Évekig tartó huzavona kezdődött a város és a Lakatos család között. Számptalan javaslat, elképzelés és harc az úvjárosi gazdákkal. A kitelepítés ügye is állandó napirenden volt, javaslatként minden városrész szóba jött és mindenhol élénken tiltakoztak Lakatosék ellen. A valóban komoly tárgyalások már 1907 tavaszán elkezdődtek. Dr. Szauter Ferenc gazdasági tanácsos hivatali helyiségében 1908. január 22-én folyt a megbeszélés. Jelen volt Lakatos Mihály (Lalócs) vajda, Lakatos György (Gurano) és dr. Deáky Zsigmond Lakatosék fogadott ügyvédje. Nagy körülírással adták elő letelepedés iránti kérelmüket és kezét-lábát csókolni ígérték dr. Szauter tanácsosnak, hogyha az úvjárosi temetővel szemben levő csószházat megkapják. Az ekkor készült jegyzőkönyvben többek közt ez áll: „A győri illetőségű cigány család áll összesen 21 tagból és pedig 1. Lakatos Mihály és neje, továbbá nyolc gyerek, 2. Lakatos Gurano és neje 5 gyerekekkel, 3. Lakatos Bandi és neje 2 gyerekekkel.” Am Lakatosék kérelmét a város nem teljesítette, így újabb kérést terjesztettek elő. Részlet az 1908. május 1-i jegyzőkönyvből:

„Idézés folytán megjelenik Lakatos Mihály cigányvajda győri lakos és lakóház iránti kérelme tárgyában előadja, hogy: Miután belátom, hogy azon kérelmem, hogy a város részemre hajlékot adjon kivihetetlen, kérelmemet oda módosítottam hogy kegyeskedjék a város részemre telket és 1000 azaz EZER korona építési segélyt adni. Ennek ellenében kötelezem magamat, hogy az összes győri illetőségű cigány részére hajlékot emelek, mely nemre csak akkor lesz átírandó, ha az 1000 koronát visszafizetem.”

A városi tanács 1908. május 26-án megbízta a mérnöki hivatalt, hogy az úvjárosi Mákos dűlő azon részét, ahol a cigányok jelenleg tartózkodnak, jelöljön ki Lakatos Mihály vajda számára 200 □-ölnyi területet és erről helyszínrajzot készítsenek (4. kép).⁷ A város mérnöki hivatala elkészítette a tanács számára a hivatalos jelentését. Erdélyi főmérnök 1908. június 26-án a következőket írta: „A Mákos dűlőnek a II. számú úttól nyugatra eső részén, mely jelenleg szintén a cigányok lakóhelyéül szolgál, a kívánt 200 □-ölnyi terület kitzzését nem javasolom. E terület mely különben is nagyrészen kiaknázott, mély fekvéssel bír, mint ilyen állandóan talajvízzel telt, esős időben pedig alig található rajta egy csekély száraz hely. Építésre egyáltalán nem alkalmas, bármely részén építendő ház falai a legrövidebb idő alatt nedvesség, az ebből származó penészgombák tanyájául szolgálnak. E célra legmegfelelőbb hely volna a Mákos dűlő II. sz. útjától keletre eső részen a szántókat áthatító dűlőút és e II. sz. útsarkán levő, mellékelt vázrajzon pirossal festett terület. E mintegy 1400 □-ölnyi terület, mely szintén Győr szab. kir. város tulajdonát képezi, magasan fekvő építésre alkalmas, szabályozási tervbe nem ütköző terület, mely jelenleg Macher Kálmán bérlete alatt áll. Macher Kálmán bérletét a várossal 6 évi szerződés köti, melyből 3 esztendő már lejárt. Macher kijelentése szerint hajlandó volna e bérletet azonnal átengedni

7. BANA József 1987. 143–147.

4. kép. Lakatos Mihály cigányvajda részére kijelölt terület helyszínrajza. Győrúváros, Mákos dűlő, 1908.

oly feltételekkel, hogy másutt kapna bérletet és termése elvesztésével járó kárt Lakatos részéről számára megtérítenék. Lakatos Mihály nyilatkozata szerint erre hajlandó valamint kérné a jelzett 1400 □-öl terjedékből a részére megajánlott 200 □-öl területen kívül az így még megmaradó 1200 □-ölet számára bérletbe átengedni, hogy ily módon lehetővé tétetné a megtelepedése által is, hogy családjának módjában állna a földműves munkát megszokhatni.⁷⁸

A város pénzügyi bizottsága két alkalommal foglalkozott Lakatos kérelmével. Részlet az 1908. június 6-én tartott ülés jegyzőkönyvéből: „Lakatos Mihály győri cigányvajda jegyzőkönyvi kérelmére a bizottság a cigányügy rendezésére való tekintettel javaslatba hozza, hogy részére egy családi cigányház építésére 200 □-ölnyi terület a mákosdűlői kavicsbánya mellett ingyen átengedtesse, továbbá a tartalék tömegből 1000 korona segély olyan arányban, amint az építkezésnél a helybeli iparosok munkáját igénybe veszi folyósítanék olyképp, hogy ezen előlegezett 1000 koronát 5 éven belül vissza téríteni tartozik. Ez idő alatt 5%-os kamatot fizet és ezen határidő alatt, ha a kölcsönt vissza nem fizetné, úgy a házból kilakoltatni fog neki engedélyeztetni, anélkül az ingatlan a város tulajdonában marad.” Győr város tanácsa 1908. június 23-án hagyta jóvá a pénzügyi bizottság javaslatát: „Tekintettel arra, hogy a Győr városban illetőséggel bíró "Lakatos" kóbor cigánycsalád lete-

8. Győri Polgármesteri iratok IX. 101/1908.

lepülésre komoly szándékot mutat, sem közegészségügyi szempontból nem tűrhető az, hogy a nevezett cigánycsalád sátorban lakják, s végül mert nincsenek olyan anyagi viszonyok között, hogy önerejükből maguknak hajlékot biztosítani tudnának, bérlőkül pedig senki őket be nem veszi.” A törvényhatósági bizottság 1908. június 25-én és 26-án megtartott rendkívüli ülése jóváhagyta a pénzügyi bizottság javaslatát és ellene a belügyminiszter sem emelt kifogást.

A korabeli sajtó állandóan napirenden tartotta a cigányügyet. Felmelegítették a korábbi, már elfelejtett javaslatokat és azt a látszatot keltették, mintha Lakatosék úJVárosi megtelepedése még korántsem végleges, és szóba jöhetnek más városrészek is. A szenzációra éhes sajtó megpendítette, hogy esetleg Győrújfalu községbe telepítenék le a cigányokat. A hír hallatára Győrújfalu község képviselőtestülete 1909. október 1-én ülést tartott. Részlet a képviselőtestület jegyzőkönyvéből: „Győr város hatósága olyan intézkedésre készül, mely községünket úgyszólván végpusztulással fenyegeti. Olyat tervez, aminek a megvalósulása nagyobb csapás lenne ránk nézve a tűznél és árvíznél, mert míg ezek szerencsére csak ritkán következnek be, addig ez az új veszedelem állandóan fenyegetné nemcsak vagyónunkat, hanem a község valamennyi lakójának életét is. Nem kevesebbről van ugyanis szó, minthogy a ÚJVárosban tanyázó Lakatos-féle cigánykaravánt ide úgyszólván a községünk belterületére a csőszház telkére telepítsék le. Ezen áttelepítés oka: az úJVárosiak folytonos panaszai a nevezett cigánycsalád kártevősei ellen. Elismerem, hogy az úJVárosi gazdák panaszai jogosak lehetnek, hiszen ismerjük mi is Lakatos uramékat gyakori kirándulásaiból, de kérdem, helyes és méltányos-e azt úgy akarni, az egyik kerületet egy ilyen közveszélyes bandától megmenteni, hogy azt a másikkal, de még inkább a testvérmegyei törvényhatóság egyik tagjának nyakába sózzuk? Mert ki tagadható, hogy ez esetben azok cigányok Győrújfalusi lakosok lennének annyira, hogy örülhetnénk, ha csak megfelelni kellene velük mindenünket.” A községi képviselőtestület utasította a községi elöljáróságot, hogy az alispánhoz kérvényt nyújtson be, melyben arra kérné, hogy tőle telhetőleg akadályozza meg a cigányok kitelepítését. A határozatuk egy példányát elküldték országgyűlési képviselőjüknek, egyet pedig Győr város tanácsa kapott.

A teljesen légből kapott feltételezés a kitelepítéssel kapcsolatban arra készítette a várost, hogy ismét állást foglaljon e kérdésben. Bár egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a Lakatos karaván letelepítésének ötlete mindenütt élénk tiltakozást vált ki. Így letelepítésüknek nem létezhet jó megoldása, hiszen bármelyik javaslat mellett is döntenek, az érintett lakosság mindig tiltakozni fog. A tanács ezért leszögezte, hogy Lakatosék letelepítésével sem büntető, sem jutalmazó szándék nem vezet. Lakatosékat 1909 nyarán egy ismeretlen fotós lencsevégre kapta (5–6. kép). A vajda elunta a várakozást, az ellene és rokonsága iránt kibontakozó háborúságra fittyent hányva elhatározta, kész helyzetet teremt és felépítette a kijelölt területre a házát.⁹ A sajtó erről így

9. BANA József 1987. 148–149.

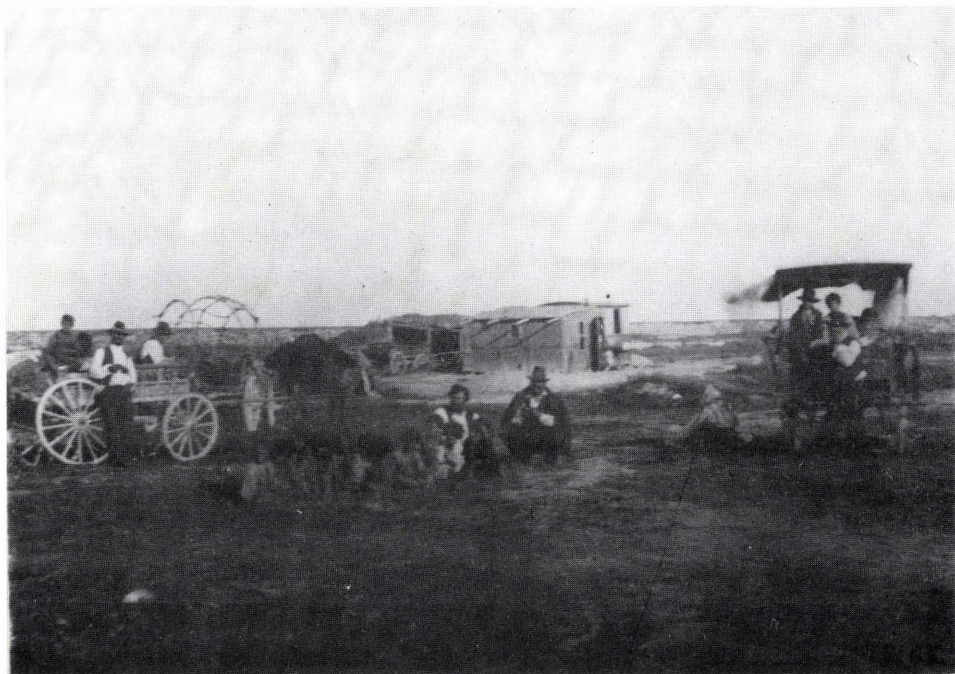

5. kép. A Lakatos család 1908-ban.

számolt be: „**A vajda háza.** Bajban van a vajda, amit tesz, ha jó-se jó. Általános a felfogás, hogy a cigányokat állandó házba kell letelepíteni. A város adott is a Mákosdülőben telket Lakatos Mihály vajdának, segínyt is megszavazott neki az építkezéshez. S a vajda hozzálátott az építéshez. Abban a véleményben volt, hogy neki ház kell, olyan ház, aminőt a város segedelmével építhet, s ha egyszer a város segíti is, akkor a város az ő építéséről tud is. Pedig nem így van a dolog. Az újvárosi rendőrőrs följelentette Lakatos Mihályt, mert építési engedély nélkül épített deszkából egy házat, melynek belsejét kivakolta, a talajon padlót rakott, s csak kéményt nem épített. Ezt tette Lakatos Mihály, pedig nem is tanulta a mesterséget. De nemcsak Lakatos a bűnös a jelentés szerint, hanem Csöre Gábor mezőőr is, aki látta az építést, de azt nem akadályozta meg.”¹⁰

A cigányügy rendezésére kiküldött bizottság 1909. december 6-án a tényleges állapot fenntartását és lakhatási engedély ideiglenes megadását javasolta, azzal a szigorú kikötéssel, hogy a 200 □-öl területet be kell keríteni és Lakatos Mihály egész családját, minden holmiját, állatait csak a bekerített helyen tarthatja. A bizottság javasolta a mezőőrök számát háromra felemleni, ezek közül 1, mint lovas mezőőr teljesítsen szolgálatot, mivel a kóbor és lovon

10. Győri Hírlap 1909. október 31.

6. kép. A Lakatos család 1908-ban.

járó cigánycsapatot gyalogos mezőőr nem képes elfogni. Mivel a cigányokat a szükség készítette a lopásra, a bizottság fontosnak tartotta, hogy állandó keresethez jussanak. A közmunkára pedig rá kell őket kényszeríteni, hogy a dologtalan, henye élettől elszokjanak. A bizottság fontosnak tartotta, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak az iskoláztatásukra és ha ruhátlanságuk vagy egyéb ok miatt iskolába nem fogadhatók, akkor a tanfelügyelőségen keresztül vándortanító által oktassák őket. Győr város tanácsa 1910. január 19-i határozatával jóváhagyta a bizottság jelentését és a törvényhatósági bizottság január 20-án a cigányok letelepítésének ügyét levette a napirendről. Lakatos Mihály megkapta a lakhatási engedélyt a mérnöki hivataltól. A kedvező viszonyok miatt a család, a rokonság száma hirtelen hetven fölé emelkedett. Mivel valóban rokonai voltak Lakatoséknak, elüldözni őket nem lehetett. *Éjszakai razzia* címmel nagy lélegzetű cikk jelent meg a helyi lapban, ebből kiderült, hogy 1910 nyarán a házat megnagyobbították, természetesen ismét engedély nélkül. A házban csak a vajda és szűkebb családja lakott, míg a többiek a szabad ég alatt, a tollas takaréék alatt (7–8. kép).¹¹

Az első világháború alatt megalkották a 15000/1916-os rendeletet. Ez csak a kóborcigányokra vonatkozott. A cigányok lovait hadizsákmánynak nyilvánították, a hadra fogható férfiakat bevonultatták a seregbe, a többieket

11. BANA József 1987. 149.

7. kép. Lakatos Mihály vajda 1909-ben épült lakóháza. 1930-as felvétel.

pedig lényegében rendőri felügyelet alá helyezték. A győri cigányok sikeres letelepülésüknek köszönhetően, hogy a rendelet rájuk nem vonatkozott. Bár kezdetben ennek ellenére kíméletlenül elkobozták lovaikat, szekereiket és külön nyilvántartásba vették őket, de a belügyminiszter hatálytalanította ezeket az intézkedéseket, mivel a letelepültekre nem lehetett alkalmazni. Később teljes kártérítést kaptak. A Horthy korszakban kezdetben nem korlátozták a cigányok hagyományos tevékenységeit.¹² A győri Lakatosék a nyugodt körülmények között jelentős vagyonra tettek szert. A pénzt házépítésre is fordították. A II. Kerületi Sport- és Társaskör elnökségének feljelentésére 1943-ban a városgazdasági ügyosztálya megvizsgálta a győri cigányok helyzetét, a tapasztalataikról írásban számoltak be a polgármesternek. A dokumentumot teljes terjedelmében közöljük: („Méltóságos Polgármester Úr!

A cigánytelep sorsa ügyében a rendőr főkapitányhelyettes úr kiküldöttjével, Pusztai István r.felügyelő úrral tegnap helyszíni szemlét tartottunk. Az újvárosi csőszök is jelen voltak, akik a telep viszonyairól részletes tájékoztatást adtak. Meghallgattam egyúttal az újvárosi rendőrörsnek azokat a rendőreket, akik főképpen a cigánytelep körül teljesítenek szolgálatot.

A megejtett szemle és a több oldalról beszerzett adatok alapján jelentésemet a következőkben teszem meg:

12. Győri Polgármesteri iratok VII. 355/1916.

A telepről a régi u. n. "putrik" jórészt eltűntek és helyükre rendes egy-két helyiséggel bíró téglá, vagy beton házak épültek. A telep dísztelen külseje is eltűnt és ma már nem látszik cigánytelepnek, hanem olyannak, mintha a Szent Erzsébet telep folytatása lenne. A telep a Mákosdűlői I. sz. ut és a Vasas-töltés által bezárt területen fekszik, ez a területrész már teljesen beépült. Tovább fejlődésének, terjeszkedésének nincs meg a lehetősége, mert az út másik oldalán levő részen a foot-ball pálya foglal el nagy területet, a további rész pedig mély és kiaknázott.

A telep valamikor csupa cigány népségből állt, ma azonban 9–10 nem cigány család is lakik a telepen és így az ottlakóknak legfeljebb 2/3-a cigány. Ezek is elég jó módban élnek. Egyik-másiknak lakása egész jól be van rendezve, öltözködésük is javult. Életmódjukban is ilyen előnyös változás észlelhető. Gyakran vesznek taxit igénybe, mert hiszen pénzük bőven van, amelyre zugkereskedelem révén tesznek szert. Lótartásukat a rendőrség eltiltotta. Két cigánynak van még 1–1 lova, amellyel fuvaroznak. Ezáltal az ide-oda vándorlásuk lehetősége és a gazdák terményeinek dézsmálása is észrevehetően csökkent.

Ami a telep megszüntetésének és áttelepítésének kérdését illeti, a rendőrséggel egyetértőleg a következő a véleményem:

A telep elég távol esik a város beépített részétől, de a Szent Erzsébet telep házáitól is, tehát senki azok közelsége miatt nem panaszkodhatik, sőt amint fent említettem a telepen több nem cigánycsalád is lakik. Küljebb helyezni nem szabad, mert a határba kerülnének a cigányok és veszélyeztetnék a terményeket. A telep fekvése a főközlekedési vonalához való közelsége folytán elég kedvező, mert így a közönség, de a hatósági közegek is állandóan szemmel tarthatják viselkedésüket, amely körülmény meglehetősen fékezőleg hat rájuk.

A felülépítmények ez idő szerint "erős" kezekben vannak, azokat tőlük nem lenne könnyű megszerezni. Ha azonban a mostani kedvező üzérkedési konjunktúra megszűnik, és a cigányok majd pénzhányban szenvednek, első dolguk lesz, hogy házaikat eladják. Így a házak egyrésze nem cigány kezekbe fog kerülni.

Ekkor merül majd fel a szüksége annak, hogy a cigányoknak másutt való elhelyezésével foglalkozzunk. Vidékre nem vonulhatnak ki, csak a város területén kell valahol helyet kapniok.

Erre azonban a közeljövőben nem kerül sor. Véleményem tehát röviden kifejezve az, hogy a cigánytelep megszüntetése ma már nem olyan sürgető, mint volt 4–5 évvel azelőtt, másrésztől nem lehetséges és egyáltalában nem is kívánatos.

Ha itt megszüntetnők, másutt kellene részükre ilyen telep céljára alkalmas helyet kijelölni. Ámde hol legyen ez a hely? Minden városrész irtózik a cigányoktól és minden módon tiltakoznék odatelepítésük ellen. De tegyük fel, hogy találnánk ilyen alkalmas új helyet. Az eredmény az lenne, hogy itt megint csak "putrik" keletkeznének és az egész környék csúfjára volnának. Az áttelepüléssel a régi telephely viszont nem szűnnék meg, mert ott a cigányok házaikat nem cigányok foglalnák el. Tehát az lenne az eredmény, hogy a

mostani egy szegénytelep helyett, kettő keletkeznék. Számolni kellene természetesen avval is, hogy az áttelepülés és az új helyen felülépítmények létesítése terén a város szükséges költségek nagy részének viselésétől nem zárkozhatnék el. Az áttelepítés ma nem időszerű és az építési anyagok hiányában egyáltalában nem is fogantossítható.

A telepről két-három "putrit" kell még eltüntetni, s tulajdonosaikat szorítani arra, hogy helyükre téglaházakat építsenek.

Gondoskodni kellene arról is, hogy megfelelő közös closettjuk legyen és valami módom eltüntetni őket a környék bepiszkításától.

Ami a gazdáknak azt a panaszát illeti, hogy a cigánytelep az előttük elvonuló kocsik rakományát dézsmálja, jelentem, hogy ez megfelel a valóságnak. Ámde a tolvajok nemcsak a cigánytelep lakói közül kerülnek ki, hanem a hatósági közegek jelentése szerint a Szent Erzsébet telep gyermekei közül is. Nemcsak a cigánytelep előtt fenyegeti veszély a kocsikat, hanem végig az egész mákosdülői úton, tehát nem fogadható minden rendellenesség a cigányokra.

Ezeket a fosztogatásokat a mezőőrök a rendőrséggel karöltve kellő eréllyel és fellépéssel meg tudják fékezni. Egyébként azok a gazdák, akik nem képesek kocsik-rakományaikat maguk megvédeni, az év legnagyobb részében választhatják a Mákosdülő másik útját is, amely a teleptől távolabb esik.

Megjegyzem végül, hogy a rendőrség újvárosi őrsé a cigánytelepet úgyszólván állandóan szemmel tartja, nem csak a rendre ügyel fel a városi mezőőrökkel karöltve, hanem arra is, hogy idegen cigányok ne szivárognak be a telepre és ott végleg meg nem telepedjenek.

Kérem jelentésem tudomásulvételét.

Győr, 1943. október hó 11.-én.

főjegyző,
a városgazdasági ügyosztály vezetője."¹³

A fasizmus előretörésével a zsidóüldözések közepette felvetődött „a cigánykérdés végleges megoldása”. A nyilasuralom alatt összeírták a cigányokat, belügyminiszterük Vajna Gábor olyan intézkedést hozott, amely gyakorlatilag a halálos ítéletüket jelentette. Győr nyilas polgármestere, Karsay Árpád nem engedte, hogy a helyi cigányoknak bántódása essék vagy munkatáborokba hurcolják őket.¹⁴ A második világháborút követően még nem szüntették meg a cigányokat sújtó diszkriminatív intézkedéseket. Így nem engedték a nevükre szóló fuvarengedélyek visszaadását és korlátozták a lőtartást. Lakatos Lajos vajda a Nemzeti Bizottsághoz fordult 1946-ban, hogy az áldatlan helyzeten segítsenek, íme a beadvány:

13. Győri Polgármesteri iratok XII. 802/1943.

14. Győri Polgármesteri iratok XII. 87/1945.

8. kép. Cigánytábor a Mákos dűlőn. Győrújváros, 1930.

„Tekintetes Nemzeti Bizottság!

Tudom, a cigánykérdést is meg kell oldani. Hogy azonban ez ne történjék meg nélkülünk, azért vagyok bátor én is az alábbiakat előadni.

Elismerem a cigányság hibáit, amiket valóban ki kell küszöbölni és kétségtelen, hogy szigorú intézkedésekre van szükség, hogy lényeges javulás álljon be. Úgy gondolom, hogy itt Győrött mégis jobb a helyzet, mint másutt, ezért méltányos elbírálást kérek.

Alulírott különösen szót kívánok emelni a Lakatos családok érdekében. Ilyen 11 van és 73 tagot képvisel. Mi Lakatosok Győrött évtizedek óta lakunk és mindegyikünknek van háza, ismerik múltunkat. Valóban voltak és még ma is vannak közöttünk olyanok, akik nem dolgoznak. Ez azonban nemcsak az ő hibájuk, hanem az is, hogy kezdettől fogva másként kezelték minket a hatóságok és még az iskolába járás elmulasztását is elnézték. Ezek az iskolabajlás és munkára nem szoktatott cigányok miatt azonban nem bűnhődhetnek azok a cigánycsaládok, amelyeknél a családfő szorgalmas, dolgozó ember. Az utóbbi, a polgári életbe már beolvadni kívánó cigánycsaládok kérése tehát az, hogy a Tekintetes Nemzeti Bizottság ne általánosítson, hanem egyénileg bírálja el, kik dolgoztak már eddig is. Ezek a dolgozók munkásságukat évekre visszamenően igazolni is tudják. Kezdetben legnagyobb részük textilárukkal kereskedett, s amikor ezek beszerzése megszűnt, lovakat vásároltak és fuvaroztak, hogy így munkával teremtsék meg megint a maguk és családjuk részére a megélhetési alapot.

Előállott az a sajátos körülmény, hogy a cigányok összes lovait elvették, még azoktól is, akik a köz javára fuvarot teljesítettek. Ezzel megnehezedett újból a dolgozó cigányok helyzete is. Elismerjük, hogy lovainkra ma a mezőgazdasági munkálatoknál nagyobb szükség van, ép ezért nem is kívánjuk azokat vissza. De azok részére, akik valóban fuvarokat végeztek a köznek és járatlevelekkel rendelkeznek, mint Lakatos Lajos (Szlávik), vajda, Lakatos István (Pityi), Lakatos József (Loncsó) Nemzeti Segély, Lakatos János (Kutya), Lakatos Kálmán (Csur), Lakatos György (Mole) Nemzeti Segély, Horváth Lakatos János (Finác) Nemzeti Segély, engedjék meg a további lótar-tást azzal a megszorítással, hogy kötelesek a város részére fuvarozást teljesíteni.

A mostani demokratikus világban, amikor minden ember megélhetését kívánják biztosítani, hisszük, hogy mi is megértésre találunk. Mi pedig igér-jük, hogy becsületes, munkás emberek leszünk.

A magam részéről biztosíthatom a Tekintetes Nemzeti Bizottságot, hogy ellenőrizni fogom a cigányságot és én leszek az első, hogy a naplopó, munkakerülő cigány a hatóság megtorló intézkedése alá kerüljön. Azok részére, akik még nem dolgoznak, azt kérem, teremtsenek megfelelő munkakört és ha ezután sem dolgozik, vonják súlyos büntetés alá.

Végül legyen szabad megjegyeznem, hogy különös gondoskodás tör-ténjék arról, hogy az iskolába járás betartassék, már fiatal korban rendre és tisztességre neveljék a cigányokat, s magam sem akarok a jövőben munka-kerülő cigányt látni, hanem csak szorgalmas és dolgozó cigányt.

*Teljes tisztelettel
Lakatos Lajos (Szlávik)
cigányvajda”.¹⁵*

A cigányok létszáma az ötvenes években tovább gyarapodott, mivel meg-szűnt a korábban érvényes illetőségi törvény. Bevándorlásukat már semmi sem korlátozta. Zömmel Újváros összkomfort nélküli, régi épületeit kapták meg lakás céljából. Napjainkra e városrész meglehetősen leromlott állapot-ban van. Talán az épületek most folyó eladása idővel visszafordíthatja Újváros előregezését. Sajnálatos azonban, hogy Győrnek jelenleg sincs átfogó ci-gánypolitikája és így a nagy létszámú családok jövőbeni sorsa meglehetősen bizonytalan.

15. Győri Nemzeti Bizottság iratai 35/1946.